

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІН ПРОФІЛЮ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТА-ЕКОЛОГА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті обґрунтовано зміни профілю свідомості майбутнього фахівця-еколога в процесі фахової підготовки в університеті з позиції сталого розвитку суспільства, спираючись на ресурси електронної платформи MOODLE та розміщеної на них рамкової конструкції конкуруючих цінностей, запропонованої американськими вченими К. С. Камероном та Р. Е. Куїнном.

Ключові слова: Профіль свідомості; професійна підготовка еколога; електронна платформа MOODLE; рамкова конструкція конкуруючих цінностей; свідомість; ставлення.

Постановка проблеми. Невід’ємною ознакою університетського рівня освіти є поєднання навчання та дослідження. Університетська система освіти Чорноморського державного університету імені Петра Могили з 2005 р. виконує означене поєднання через відповідний розвиток системи управління навчанням (LMS) відкритого некомерційного типу MOODLE [6, с. 41].

Професійна підготовка екологів в університеті потребує проведення глибоких та планомірних наукових та практичних досліджень у галузі охорони навколишнього природного середовища, виконуючи важливу соціальну функцію – педагогічне забезпечення сталого розвитку суспільства та цивілізації.

Упродовж навчання в університеті студент, набуваючи знань із соціально-гуманітарних і природничих дисциплін, змінює ставлення як до себе, так і до свого оточення, природи, намагається усвідомити націо-нальний характер освіти, вчиться збереженню культурної спадщини, вихованню національної гордості тощо [4, с. 261].

Формуванню в студентів ставлення до вказаних вище питань нам вважається доцільним через вплив на його свідомість упродовж навчання в університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах здійснюється науковцями за різними напрямками: педагогічні основи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах (А. Алексюк, В. Безпалько, В. Бондар, Н. Ничкало, О. Мещанінов та ін.); психологічні основи професійної підготовки фахівців (О. Волобуєва, І. Зимня, О. Леонтєв, С. Максименко, В. Моляко, Є. Потапчук, Т. Поясок, Т. Щербан, Т. Яценко та ін.); психологічні аспекти саморозвитку особистості (Г. Балл, Т. Кудрявцева, В. Моляко, О. Романовський, К. Чарнецький та ін.); удосконалення підготовки фахівців у вищих навчальних закладах (І. Зязюн, О. Коваленко, О. Набока, Н. Ничкало, Л. Романишина, В. Староста та ін.); педагогічні умови підготовки майбутніх фахів-

ців (А. Крицька, Н. Лантух, О. Назарова, В. Стасюк, Т. Шмоніна та ін.).

Особливий інтерес у дисертаційних розвідках становили питання підготовки екологів до професійної діяльності (С. Рудишин, О. Мітрасова, Н. Рідей), методологічні підходи до здійснення екологічної освіти (Є. Когай, Л. Сидоренко, А. Урсул), дослідження, спрямовані на підвищення ефективності екологічної освіти (Я. Габєв, А. Захлебний, І. Суравегіна).

Постановка завдання полягає в обґрунтованні зміни профілю свідомості майбутнього фахівця-еколога в процесі фахової підготовки в університеті з позиції сталого розвитку суспільства, спираючись на ресурси електронної платформи MOODLE та розміщеної на них рамкової конструкції конкуруючих цінностей, запропонованої американськими вченими К. С. Камероном та Р. Е. Куїнном.

Виклад основного матеріалу. С. У. Гончаренко визначає свідомість як одне з основних понять філософії, психології та соціології, що означає вищий рівень активності людини як соціальної істоти. Свідомість – властивий людині спосіб ставлення до світу через суспільно вироблену систему знань, закріплених у мові. Виникає тільки в суспільстві, за своєю природою є властивістю людського мозку. Завдяки свідомості людина накреслює більш чи менш віддалену мету своєї діяльності, регулює свою поведінку, впливає на поведінку інших людей. Тільки людині властива форма вияву свідомості – понятійне мислення. Сутність його полягає в здатності людини відображати світ за допомогою понять [1, с. 299]. Психологія вивчає походження, структуру та функціонування свідомості індивіда. Свідомість характеризується: активністю, інтенціональністю (спрямованістю на предмет), здатністю до рефлексії, самоспостереження (усвідомлення самого себе), мотиваційно-ціннісним характером; різним ступенем (рівнями) ясності. Свідомість – це єдність процесів, які беруть активну участь в осмисленні людиною об’єктивного світу та свого власного буття. Вона виникає в трудовій,

суспільно-виробничій діяльності людей і нерозривно пов'язана з мовою [8, с. 308].

Свідомість – вища форма відображення суб'єктивного світу, властива лише людині. Свідомість виникає в ході суспільно-історичного розвитку на основі трудової діяльності, є продуктом високоорганізованої матерії – головного мозку людини [9, с. 271].

С. О. Сисоева та Т. Б. Поясок зазначають, що свідомість є особливим утворенням, що сформувалось у ході суспільно-історичного розвитку на основі праці як специфічного виду людської діяльності. На початку свого розвитку свідомість людини спрямована на зовнішній світ. Пізніше з'являється усвідомлення того, що сама людина для себе може й повинна стати об'єктом пізнання. Свідомість – це особлива форма психічної діяльності, орієнтована на відображення та перетворення дійсності. Свідомість – властива людині функція головного мозку, яка полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій у попередньому мисленні їх накресленні та передбаченні наслідків дій. Свідомість виявляється в регулюванні взаємовідносин людини з природою та соціальною дійсністю. Свідомість є вища, інтеграційна форма психіки, результат суспільно-історичних умов формування людини в трудовій діяльності в ході постійного спілкування (за допомогою мови) з іншими людьми [10, с. 28].

Категорія свідомості як такої в психологічній науці визначається як вищий рівень психічного відображення та саморегуляції, властивий лише людині [3].

Свідомість характеризується активністю та інтенціональністю, тобто спрямованістю на предмет. Отже, свідомість – це завжди усвідомлення чогось. У свою чергу, екологічна психологія вивчає, зокрема, психічне відображення (усвідомлення) людиною природного, штучного та соціального середовища.

За А. М. Львовичкіною, «екологічна свідомість» – це вищий рівень психічного відображення природного, штучного, соціального середовища та свого внутрішнього світу; рефлексія місця та ролі людини в екологічному світі, а також саморегуляція цього відображення.

Екологічній свідомості властиві всі ознаки свідомої діяльності людини з тією особливістю, що вона ініційована екологічним змістом.

Екологічна свідомість має трикомпонентну структуру:

- 1) психічне відображення природного, соціального, штучного та внутрішнього середовища – когнітивний компонент;
- 2) ставлення до цього середовища – емотивний компонент;
- 3) саморефлексія та саморегуляція в навколишньому середовищі (стратегії та технології взаємодії) – конативний (поведінковий) компонент.

Аналізуючи екологічну свідомість людини за допомогою цієї структури, ми можемо відповісти на такі запитання:

- Як людина сприймає навколишнє середовище?
- Як ставиться до цього середовища?
- Як вона поводить себе в довіллі?

Саморефлексія та саморегуляція породжується кожного разу та в кожному випадку окремо. Також окремо та кожного разу конкретно складається особисте ставлення людини до довкілля. Підкреслюючи саме цю рису – ставлення людини до довкілля, ми не тільки надаємо свідомості екологічного смислу, але й фокусуємо на ньому увагу за умови будь-якої дії: педагогічної, психологічної, інформаційної. Якщо до визначення наукових понять підходити коректно, то свідомість як психологічна категорія та як явище людської психіки не може бути за своєю природою «екологічною», «економічною», «політичною» тощо. Але свідомість, як і мислення, може визначатись змістом та спрямованістю домінуючих відносин людини й дійсності. У такому розумінні сутності екологічної спрямованості саме щодо екологічного змісту психічного відображення дійсності можна говорити про екологічну свідомість.

Екологічна свідомість перш за все формується завдяки стимулюванню екологічного мислення. Мислення як психічний процес взагалі виражається в пізнавальній діяльності індивіда й характеризується узагальненим та опосередкованим відображенням дійсності. Специфіка ж саме екологічного мислення, на наш погляд, полягає в тому, що індивід мислить у категоріях, за допомогою яких будується система «індивід – середовище», відображається взаємодія та взаємозв'язок індивіда й середовища: природного, штучного, соціального. Крім того, екологічне мислення вимагає такої інтелектуальної діяльності, завдяки якій прийняття потрібного рішення можливе лише за умов виходу за рамки завданих проблемою вимог у сфері: «біля», «навколо», «у зв'язку», «з приводу» тощо [11]. У рамках екологічного мислення індивід визначає своє місце та роль у навколишньому середовищі, шукає напрями діяльності в цьому середовищі й шляхи її реалізації. До категорій екологічного мислення можна віднести такі категорії, як «своє – чуже», «корисне – шкідливе», «свідоме – несвідоме», «економне – витратне» та інші. У свою чергу, розвиток екологічного мислення, як і процесу пізнання дійсності взагалі, стане більш ефективним, якщо базуватиметься на сучасних наукових знаннях та теоретичних уявленнях. Отже, педагогічні технології екологічної освіти мають вивчати комплексні, інтегровані, міждисциплінарні наукові предмети природничого, управлінсько-технологічного, соціально-педагогічного, еколого-психологічного та іншого знання. За допомогою цих знань належить формувати, розвивати та вдосконалювати навички екологічного мислення [3].

Отже, як вважають спеціалісти з екологічної психології, екологічне мислення є основним структурним компонентом екологічної свідомості. Але екологічна свідомість включає й інші психічні процеси. Деякі вчені вважають, що екологічну свідомість складають такі компоненти:

- екологічна увага, яка тісно пов'язана з екологічною перцепцією (відчуття, сприймання) та екологічним мисленням (уява, мовлення);

– екологічна пам'ять, яка, у свою чергу пов'язана з екологічним афектом (емоції, почуття) та екологічною волею (мотивація, дія).

Пропонується така функціональна структура екологічної свідомості, яка може бути представлена так:

- екологічне цілепокладання;
- екологічне знання;
- екологічне планування;
- екологічне програмування;
- екологічне прогнозування;
- екологічне відношення;

- екологічне самоусвідомлення;
- екологічна оцінка;
- екологічна самооцінка;
- екологічний контроль.

Залежно від особливостей когнітивного, емотивного та конативного (поведінкового) компонентів свідомості виділяють три типи екологічної свідомості: антропоцентричний, біоцентричний та екоцентричний.

Якщо розташувати названі типи екосвідомості на відрізьку прямої, то вони виглядатимуть так (рис. 1):

Антропоцентричний
тип

Екоцентричний
тип

Природоцентричний
тип

Рис. 1. Типи свідомості на відрізьку прямої

Отже, антропоцентричний тип екологічної свідомості прямо протилежний біоцентричному типу, а екоцентричний знаходиться між ними.

Вимірювати, наскільки буде змінюватися профіль (графічне зображення) свідомості студента, його ставлення до соціуму, нам вважається за доцільне через організаційну або корпоративну культуру. Оскільки людина не існує ізольовано від навколишнього середовища, природи, соціуму. Якщо брати до розгляду студента, то він навчається в університеті, і це на деякий період стає середовищем його існування, навчання. Ми розглядаємо суспільні цінності колективу, організації (університету), і як саме особистість буде поводити себе в тій чи іншій ситуації, запропонованій нами.

Організаційна культура – це набір цінностей, заповідей та принципів, стрижневі атрибути, що досить довго залишаються незмінними, які характерні для будь-якої організації та її персоналу [7, с. 366].

У своєму дослідженні ми використовували запропоновану К. С. Камероном та Р. Е. Куїном методологію оцінки організаційного клімату. Організаційний клімат, за їхнім визначенням, це характерні рамки відношень, відчуттів, ставлень та сприйняття особистостями, що можуть змінюватися досить швидко й кардинально [7, с. 366], що є дуже важливим у визначенні особистістю свого власного ставлення до людини, соціуму в цілому та природи.

Для обґрунтування вибору стратегії розвитку організаційної культури, управління змінами К. С. Камерон та Р. Е. Куїн запропонували інструмент оцінки організаційної культури, що дає можливість установити як сучасний стан, так і бажаний, найбільш привабливий взірць організаційної культури.

Інструмент рейтингової оцінки дозволяє кожному зі студентів, зацікавлених у змінах своєї свідомості, виокремити альтернативи за 100-бальною шкалою для ключових вимірювань власного ставлення до навколишнього середовища, соціуму та природи [2, с. 171]. Для кожної проблемної ситуації пропонуються альтернативні відповіді (А, В, С, D), між якими треба поділити бали 100-бальної оцінки в тому валовому співвідношенні, що в найбільшому ступені відповідає ставленню особистості до ситуації в даний момент.

Інструмент рейтингової оцінки оформлений як анкета. Спочатку в стовпчик «Зараз» вносяться бали, якими студент оцінює ситуацію, якою вона є зараз, скажімо, на початок вивчення певної дисципліни. У стовпчик «Бажано» студент заносить рейтингову оцінку, а саме якою б він хотів би бачити ситуацію, роблячи це після прослуховування дисципліни або наприкінці її вивчення.

Розрахунки рейтингової оцінки проводять як середньоарифметичну для всіх відповідей А. Ті ж обрахування повторюють для альтернатив В, С і D. Розрахунки виконують спочатку для стовпчика «Зараз», а потім – для стовпчика «Бажано».

К. С. Камерон та Р. Е. Куїн пропонують рамкову конструкцію конкуруючих цінностей для виявлення підходів до створення проекту організації, визначення етапів життєвого циклу її розвитку, організаційної якості, адекватних теорій ефективності, стилів лідерства, типів управління людськими ресурсами та значення професійного досвіду менеджменту [7, с. 367]. Ми ж намагаємося перенести це на визначення рівня зміни ставлення особистості до проблемних ситуацій етичного та екологічного спрямування, що призводить до зміни профілю свідомості студента.

Підготовчо-проектувальний етап формувального експерименту охопив близько 600 студентів природничих спеціальностей Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Вінницького національного технічного університету, Чернівецького факультету Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Київського національного університету технологій та дизайну.

Під час визначення власного ставлення учасників експерименту до проблемних ситуацій етичного та екологічного спрямування перед та після прослуховування науково-навчального циклу дисциплін «Сталий розвиток як домінуюча стратегія на шляху виживання цивілізації: екологічний аспект» було виявлено чотири рівні змін: низький, середній, достатньо високий та високий (табл. 1, 2) [5, с. 37].

Таблиця 1

Рівні зміни ставлення студентів до проблемних ситуацій етичного спрямування

Рівні зміни								Загальна кількість студентів
Низький		Середній		Достатньо високий		Високий		
Кількість студентів		Кількість студентів		Кількість студентів		Кількість студентів		
абсолютна	%	абсолютна	%	абсолютна	%	абсолютна	%	
207	35,14	135	22,92	80	13,59	167	28,35	589

Порівнюючи експериментальні дані (табл. 1 та 2), можна сказати, що кількість студентів із низьким рівнем змін в анкеті етичного спрямування майже в 3 рази вища, ніж в анкеті екологічного спрямування. Середній рівень змін в анкеті етичного спрямування в 1,5 рази вищий за рівень змін анкеті екологічного спрямування, достатньо високий рівень змін практично однаковий в обох анкетах, натомість кількість студентів із високим рівнем змін у 2 рази вища в анкеті екологічного спрямування, порівняно з анке-

тою етичного спрямування. Це свідчить про істотну зміну профілю екологічної свідомості особистості під час навчання засобами інтерактивного освітнього середовища. Натомість розглядаючи етичні проблемні ситуації, істотних змін у свідомості студента не відбувається, оскільки моральні риси студента в системі суспільних відносин, якими виражаються принципи, норми, оцінки та правила залишаються, сталими впродовж навчання в університеті.

Таблиця 2

Рівні зміни ставлення студентів до проблемних ситуацій екологічного спрямування

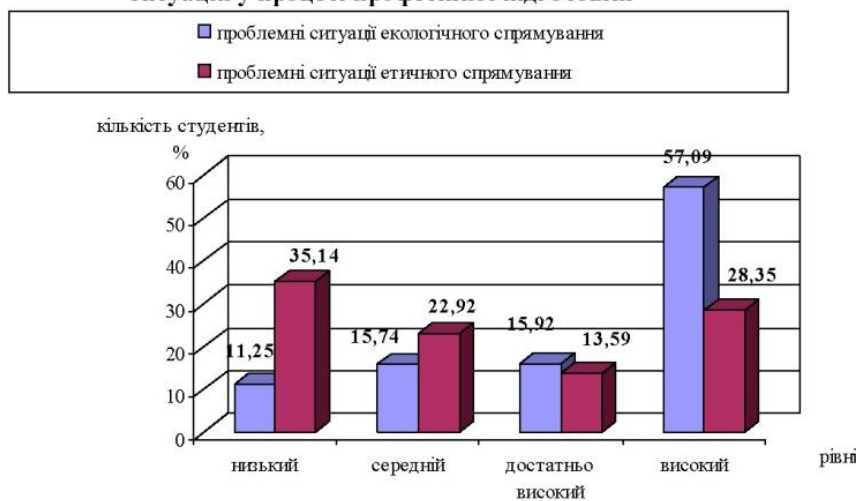
Рівні зміни								Загальна кількість студентів
Низький		Середній		Достатньо високий		Високий		
Кількість студентів		Кількість студентів		Кількість студентів		Кількість студентів		
абсолютна	%	абсолютна	%	абсолютна	%	абсолютна	%	
65	11,25	91	15,74	92	15,92	330	57,09	578

Співвідношення рівнів зміни ставлення особистості до проблемних ситуацій екологічного та етичного спрямування в професійній підготовці еколога в університеті відтворено на рис. 2.

Розподіляючи рівні змін на низький, середній, достатньо високий та високий, ми користувалися правилом Парето (правило 80-20 і принцип малої кількості причин), яке стверджує, що для багатьох

явищ 80 % наслідків спричинені 20 % причин. Ця ідея знайшла застосування в багатьох галузях, у тому числі й у педагогіці. Отже, до низького рівня змін ми відносимо зміну на графічному зображенні профілю свідомості менше 20 %, до середнього та достатньо високого – від 20 до 40 %, до високого – від 40 до 80 %.

Співвідношення рівнів зміни ставлення особистості до проблемних ситуацій у процесі професійної підготовки

Рис. 2. Співвідношення рівнів зміни ставлення особистості до проблемних ситуацій екологічного та етичного спрямування в професійній підготовці еколога в університеті

Висновки. Формувальний експеримент та отримані дані підтвердили результативність та ефективність професійної підготовки екологів в університеті через зміну профілю його свідомості, спираючись на ресурси інтерактивного освітнього середовища електронної платформи MOODLE. Усе це є аргумен-

тованим обґрунтуванням використання цієї методики, доведенням ефективності та педагогічної доцільності її впровадження в професійну підготовку майбутніх фахівців у галузі охорони навколишнього природного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Камерон К. Диагностика и измерения организационной культуры ; [пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой] / К. Камерон, Р. Куинн – СПб. : Питер, 2001. – 320 с. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).
3. Львовичкіна А. М. Основи екологічної психології : [навч. посібник] / Антоніна Михайлівна Львовичкіна. – К. : МАУП, 2004. – 136 с.
4. Малюченко І. О. Анкетування в інтерактивному освітньому середовищі як засіб формування нового рівня свідомості особистості в умовах інформатизації університетської освіти / І. О. Малюченко // Інформаційні технології в освіті. – Випуск 3. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – С. 261–268.
5. Малюченко І. О. Обґрунтування педагогічних умов впровадження інтерактивного освітнього середовища через навчально-науковий цикл дисциплін «сталий розвиток як домінуюча стратегія на шляху виживання цивілізації: екологічний аспект» / І. О. Малюченко // Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» : [збірник тез]. – Том 3. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – С. 36–39.
6. Мещанінов О. П. Розширення освіти та можливостей поєднання дистанційних форм навчання і наукових досліджень / О. П. Мещанінов // Всеукраїнська науково-методична конференція «Могилянські читання – 2015: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» : [збірник тез]. – Том 3. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – С. 41–42.
7. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : [монографія] / Олександр Павлович Мещанінов. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
8. Професійна освіта: словник : [навч. посібник] / уклад. С. У. Гончаренко ; [за ред. Н. Г. Николо]. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
9. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / [Авт.-сост. Л. В. Мардахаев]. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 386 с.
10. Сисоева С. О. Психологія та педагогіка : підручник [для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання] / С. О. Сисоева, Т. Б. Поясок. – К. : Міленіум, 2005. – 520 с.
11. Скребец В. А. Экологическая психология : [учебное пособие] / В. А. Скребец. – К. : МАУП, 1998. – 142 с.

Малюченко І. А., Черноморський державний університет ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

ОБОСНОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ ПРОФИЛЯ СОЗНАНИЯ СТУДЕНТА-ЭКОЛОГА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В УНИВЕРСИТЕТЕ

В статье обоснованы изменения профиля сознания будущего специалиста-эколога в процессе профессиональной подготовки в университете в контексте позиции устойчивого развития общества, опираясь на ресурсы электронной платформы MOODLE и размещенной на них конструкции конкурирующих ценностей, предложенной американскими учеными К. С. Камероном и Р. Е. Куинном.

Ключевые слова: Профиль сознания; профессиональная подготовка эколога; электронная платформа MOODLE; рамочная конструкция конкурирующих ценностей; сознание; отношение.

Malyuchenko I. O., Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

A GROUND ON CHANGES OF THE TYPE OF CONSCIOUSNESS OF THE STUDENT-ECOLOGIST IN THE PROCESS OF THE PROFESSIONAL PREPARATION AT THE UNIVERSITY

The inalienable sign of the university level of education is a combination of studies and research. The university system of formation of the Petro Mohyla Black Sea State University started from 2005 year executes the noted combination through the proper development of the learning management system (LMS) in the opened non-commercial type of MOODLE.

The professional preparation of the ecologists at university needs leading the deep and systematic scientific and practical researches in the branch of the guard of natural environment, executing an important social function – pedagogical providing of sustainable development of the society and civilization.

Forming the students' attitude toward the questions indicated higher is considered us expedient through the influence on their consciousness while studying at university.

The determinations of concept consciousness as a pedagogical and psychological category given by the author are based on the works of native and foreign scientists.

The measure how to change the type (graphic image) of consciousness of the student, his relation, to the society is considered for us to be expedient through an organizational or corporate culture.

During the experiment our own attitude to the participants is certain determined toward the problem of the situations of ethics and ecological direction before and after listening the scientific-studying cycle of disciplines «Sustainable development as a dominant strategy on the way of the survival of the civilization: the ecological aspect» and found out four levels of changes: low, middle, high enough and high.

Keywords: *a type of consciousness; a professional preparation of an ecologist; an electronic platform MOODLE; the scope construction of competitive values; consciousness; attitude.*

Рецензенти: д-р пед. наук, професор О. П. Мещанінов;
канд. пед. наук, доцент Н. М. Болюбаш

© Малюченко І. О., 2016

Дата надходження статті до редколегії 11.01.2016